

Vojé, I. *Poslovna uspešnost trgovcev v srednjeveškem Dubrovniku*. Ljubljana: 2003.

Ova knjiga, izdana u nizu »Razprave Filozofske fakultete« u Ljubljani, predstavlja pravu **sintezu** Vojéovih polustoljetnih sustavnih istraživanja gospodarskoga uspona srednjovjekovnoga Dubrovnika. Rijetki su istraživači koji se čak pola stoljeća s takvim žarom usredotoče na jednu povijesnu tematiku, koja uz to nije usko vezana za vlastitu nacionalnu povijest.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja nejednakoga opsega, ali i nejednakoga karaktera. Prva tri poglavlja mogli bismo označiti kao *realije*, posvećene pravnom okviru i tehnikama dubrovačke trgovine. Zato su ta poglavlja razumljivo nešto opširnija, pa imaju i veću raščlanjenost. Druga tri možemo označiti kao *personalije*. Naime, u četvrtom su poglavlju prikazana četiri osebujna lika – dva Dubrovčanina i dva stranca, koji dobro ilustriraju trgovačke karijere 14. i 15. stoljeća: posljednji od te četvorice možda je bio među njima ponajmanje uspješan kao trgovac, ali je zanimljiv spoj vlastelina, pjesnika i trgovca. To je Ilija Crijević, autor posvetnih stihova imenu Isusovu, koje čitamo u palači Sponza, sjedištu Državnoga arhiva u Dubrovniku, iznad toliko poznate opomene dubrovačkim carinicima da ne smiju varati ni trgovce ni Republiku.

Peto poglavlje autor je posvetio nekolicini Ljubljančana koji se spominju u dubrovačkim arhivskim ispravama.

Šesto, završno, poglavlje posvećeno je Slovencima koji su istraživali dubrovačko arhivsko gradivo. Pored Frana Miklošiča, koji je kao bečki slavist imao prigodu proučavati »srpske«, to jest ćiriličke isprave ovoga arhiva, tada smještene u Državnom i dvorskom arhivu u Beču, riječ je o trojici znanstvenika koji su ostavili trag u dubrovačkom arhivu. Njihov je rad bio uistinu impresivan. To su Gregor Čremošnik, kojemu zahvaljujemo najtemeljitiije uvide u početke dubrovačke kancelarije. Dovoljno je spomenuti činjenicu da je Čremošnik uvjerljivo dokazao da unatoč krađi tzv. Kulinove povelje njezin izvornik posjeduje Dubrovnik a ne Petrograd! Jednako je uvjerljivo pokazao i da je Tomasino da Savere pisao dubrovački Carinski statut, jedan od najdragocjenijih pojedinačnih kodeksa ovoga arhiva. Profesor Vojé Čremošnikove rezultate je još dopunio i usavršio, osobito na području instrumenata kreditnoga poslovanja. Nešto je manji doprinos Karela Kovača, ali moramo znati da je on prerano poginuo u I. svjetskom ratu. Sve u svemu, osobito ovaj arhiv puno duguje trojici slovenskih istraživača. Možda bi se u ovom kontekstu moglo spomenuti i Stanka Kokolea, iako je on više »čitao« ono što govore dubrovački kameni spomenici a manje ono što je sadržano u našim papirnim i pergamentnim spisima. U ovom kontekstu međutim valja napomenuti da su u Dubrovniku na izvanredan način isprepleteni kameno, papirno i pergamentno tkivo, pa bi Kokole upravo u tom smislu s pravom mogao uz spomenuti slovenski trio formirati sjajan kvartet.

Dakako da je s čisto znanstvenoga gledišta najvrjedniji prvi dio knjige, u kojem se ponajprije nalazi temeljita analiza serije *Debita notariae*. Taj je dio dakako i zanimljiviji za dubrovačko i uopće hrvatsko čitateljstvo. Tu nalazimo važne napomene o arhivskom gradivu, koje je podloga autorovu istraživanju. To je gradivo s jedne strane veoma bogato, ali s druge strane iznimno zahtjevno za cjelovito vrjednovanje. Riječ je naime o često pogrešnom smještaju brojnih »kvaderna«, osobito za prijašnja razdoblja (13. i 14. stoljeće). Zbog brojnih i raznovrsnih razloga dubrovački arhiv ni danas nije zadovoljavajuće opskrbljen pomagalima za istraživače.

Upravo za gospodarsku povijest dragocjeni izvornici poslovnih isprava najvećim su dijelom u takozvanoj »Masi Negrini«, za koju ne postoji adekvatan pregled. Vojé je međutim, zahvaljujući svojoj temeljitosti, ali i nesebičnoj pomoći jedinstvenoga arhivista dr. Zdravka Šundrice, uspio dati vrlo cjelovitu analizu oblika, instrumenata i tehnika trgovanja u srednjovjekovnom Dubrovniku, uključujući diverzifikaciju dubrovačke trgovine. Autor donosi obavijesti o različitim trgovačkim društvima, mjeničnom poslovanju, nalaženju kreditnih jamaca, prijenosu duga na treću osobu, »dvostrukom knjigovodstvu« te daje prikaz organskoga uspona dubrovačkoga gospodarstva u 14. i 15. stoljeću. Za neka razdoblja i za neke robe (osobito za srebro i olovo) daje i kvantifikaciju trgovačkoga prometa i proizvodnje, uz razumljive ograde glede potpunosti.

Iako je autorov istraživački interes prije svega usmjeren na trgovinu, jednim je dijelom prikazana i proizvodna sastavnica dubrovačkoga gospodarstva, osobito tekstilna proizvodnja. On se u tom dijelu oslanja i na rezultate drugih istraživača pa nas tako iznenađuje podatkom preuzetim od Dušanke Dinić-Knežević da je osim poznate radionice Petra Pantele bilo čak 50 većih ili manjih proizvođača sukna u Dubrovniku i da se tom proizvodnjom bavilo oko dvije tisuće ljudi. Vlada se brinula za kvalitetu proizvoda pa se za potrebe te proizvodnje uvozila kvalitetna vuna iz Španjolske i povremeno zabranjivao uvoz one manje kvalitetne iz Abruzzo. Radi zaštite kvalitete proizvođači su na svoje proizvode morali utiskivati i vlastiti znak.

Što se tiče trgovačkih odnosa Dubrovnika s drugim državama i regijama naglašene su veze s Italijom i Dalmacijom, iako autor u uvodu ističe čvrstu gospodarsku povezanost s balkanskim zaleđem (Bosnom i Srbijom). Pored Italije i Dalmacije, autor je povećanu pozornost posvetio i trgovini sa sjevernim jadranskim područjem. Za mnoge bi moglo biti iznenađujuće koliko je živa bila povezanost sa Senjom. No veze su sezale i dublje, čak do Ljubljane i Maribora.

Veze s istarskim područjem posebno su intrigantne. Hrvatske bi čitatelje moglo zasmetati što autor istarske gradove (npr. Novigrad i Poreč) tretira kao slovenske. Međutim, tu nema nikakve iredentističke note. Valja jednostavno imati na umu da je to područje u vrijeme o kojem se govori predstavljalo homogen gospodarski prostor, uglavnom pod mletačkom vlašću, a o nacionalnom hrvatsko-slovenskom razgraničenju tada nije moglo biti govora.

Iz četvrtoga poglavlja, posvećenoga četirima karakterističnim trgovačkim karijerama, možemo iščitati puno toga što premašuje njihovu poslovnu djelatnost. Mislim prije svega na utjecaj trgovine na šire društveno-političke odnose. Izdvajam primjer Bencia del Buonoa jer je veoma ilustrativan u tom pogledu. On je Firentinac koji nakon desetogodišnjega boravka u Dubrovniku postaje i dubrovačkim građaninom (*cives*). Kuću iznajmljuje čak na pet godina odjednom, a čini se da je gradio i vlastite kuće, jer autor nalazi njegov ugovor kojim od kamenorezaca naručuje neke građevne elemente. U Dubrovniku zaključuje i brak s kćerkom ljekarnika Franciska iz Venecije. U Dubrovniku se rađa njegov sin Franco (Sacchetti), istaknuti talijanski književnik. Bencio, iako Firentinac, opskrbljuje Dubrovnik žitom iz Apulije, preko Barlete u kojoj djeluju brojni firentinski trgovci. Nabavke vrši u suradnji s nekim španjolskim trgovcima. No Bencio isto tako posluje i u Veneciji. Za boravka u Veneciji njegove poslove u Dubrovniku obavlja prokurator Lorino Ricci iz Firenze, *habitor Ragusii*. Bencio je čak i kreditirao dubrovačku općinu, ali ima primjera kad i općina kreditira njega, što govori o velikom uzajamnom povjerenju. Veoma je impresivna tabela koja ilustrira kredite koje je tijekom deset godina (1330.–1339.)

Bencio dao raznim trgovcima: 1332. čak 18 kredita u ukupnom iznosu od 11 562 perpera. On uz to nastupa i kao zastupnik trgovačkoga društva »Aççaraliorum de Florentia«. Bencio je trgovao srebrom, bakrom, olovom i voskom, a prijevoz je ugovarao s različitim dubrovačkim i stranim brodovlasnicima.

Knjiga daje niz doprinosa i općekulturnoj povijesti srednjovjekovnoga Dubrovnika. Rano usvajanje najnaprednijih tehnika trgovanja usko je vezano s prikazanim **razvojem školstva**, koji je omogućio i trgovcima iz nižih društvenih slojeva samostalno vođenje poslovnih knjiga, pa i korespondencije.

Dragocjene su obavijesti koje se tiču nazivlja vezanoga za isprave (carta, scriptura, imbreviatura), kao i one koje se odnose na razvoj formula različitih trgovačkih ugovora te zakonskih odredaba koje su bile u službi što učinkovitijega poslovanja.

Samo se po sebi razumije da je tako iskusan istraživač knjigu opremio cjelovitim **znanstvenim aparatom**. Ipak, među standardnim sastavnicama toga znanstvenog aparata osobito se dragocjenim čini **indeks vlastitih imena**, u kojem su istaknute obitelji vlastele – njih 38. Taj aparat nadopunjuju i prikadne ilustracije (faksimili zadužnica, imbrevijatura i originala, zakonskih uredaba, niz kvantifikacijskih tabela itd.).

Ako ova knjiga, kao i svako ljudsko djelo, ima i neki nedostatak, to je upravo ono što su joj »pridonijeli« drugi. Tako na primjer naziv »Jelenji otoci« za Elafite (ovu zabludu treba međutim temeljitije rasvijetliti na drugom mjestu, a ne u ovom prikazu) autor duguje autoritetu uglednoga jezikoslovca Petra Skoka. Engleski prijevod sažetka jezično je izvrstan, ali se genitivni oblici imena pojavljuju kao da su nominativi (primjer: »from Pesara, Fana, Urbina and Ferma« – no to su doista sitnice, koje su zanemarive pored tako silnoga sadržajnog bogatstva.

Profesoru Vojéu Dubrovnik stoga treba biti zaista zahvalan za tako predan rad na dubrovačkoj gospodarskoj povijesti. Osobito sada, kad više nismo u zajedničkoj državi, pa već opada zanimanje i za ovu tematiku. A ona je od hrvatskih istraživača nažalost ionako zanemarena. Daleko veći interes za gospodarsku povijest srednjovjekovnoga Dubrovnika iskazivali su srpski i talijanski istraživači (autor je doduše u bibliografiji naveo znatno više srpskih nego talijanskih istraživača). Možemo se pitati o razlozima: oni dijelom leže u činjenici da je dubrovačko gospodarstvo u srednjem vijeku bilo uže vezano, s jedne strane, za Bosnu i Srbiju, a s druge, za talijanske komune, nego za hrvatske krajeve. No možda je još veći razlog **iznimna multidisciplinarna zahtjevnost** ove tematike. U novije vrijeme sve se više istraživača od prije dominantne političke povijesti okreće pitanjima takozvane svakidašnjice. Doista, povijesno tkivo osim ratovanja i političkih previranja čine i demografska pitanja i društveni tabui, pa i život u krčmama. No u osnovi, na povijesno kretanje presudno utječu upravo gospodarska pitanja. Ja bih stoga ovdje parafrazirao one često slušane »pozdrave iz Rovinja« pa ustvrdio da je Karl Marx glavninu svojih genijalnih društvenih analiza s razlogom posvetio KAPITALU – »ma koliko mi danas (poslije raspada komunizma) šutjeli o tome«. Upravo zato djelo Ignacija Vojéa jest sjajan uzor i poticaj, da ne kažem *izazov* i hrvatskim istraživačima da cjelovitije osvijetle *kapitalnu ulogu* koju je Dubrovačka Republika nakon osamostaljenja od Venecije i priključenja Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu imala uz ostalo i u integriranju hrvatskoga nacionalnog korpusa. Neupitna je istina da upravo uspješnosti dubrovačke trgovine možemo zahvaliti činjenicu da Hrvatska ima dubrovačku regiju kao svoj najljepši integralni dio, a da to **nije tek »zlatna kopča«**

između Hrvatske i susjednih zemalja, što je u predvečerje agresije na Hrvatsku zastupao jedan drugi veliki poznavalac dubrovačke povijesti Miroslav Pantić, pa bi hrvatska povijesna znanost trebala uvažiti ovu činjenicu.

Bilo bi dobro da se ova knjiga prevede na hrvatski jezik. Dok se to ne ostvari, Sažetak na engleskom jeziku može biti od znatne pomoći onima koji žele razumjeti zašto se 15. stoljeće zove **zlatno doba Dubrovnika**.

Za polustoljetnu vjernost tematici dubrovačke gospodarske povijesti profesoru Vojću možemo biti zahvalni svi mi u Dubrovniku, no mi arhivski radnici moramo mu biti **dvostruko zahvalni** za mnoštvo dragocjenih uvida u nastanak i razvoj dubrovačke kancelarije, koja je pogrešnim uvezivanjem ranih spisa postala uvelike nepronična.

Ante Šoljić